

Nauczanie Kościoła zawierające potępienie prześladowań antyżydowskich, rasizmu i antysemityzmu w XX wieku

Podajemy niżej wypowiedzi Magisterium pochodzące z okresu sprzed uchwalenia Deklaracji *Nostra aetate* – a zawierające bądź potępienie rasizmu i antysemityzmu, bądź formułowane w tymże kontekście pozytywne nauczanie o naturalnej jedności rodzaju ludzkiego.

Chronologia tych wypowiedzi pokazuje, że reakcja Kościoła na błędy rasizmu i antysemityzmu wzrasta się w momencie, gdy znalazły się one w agendzie realnej siły politycznej, którą na przełomie lat 20. i 30. wieku XX stawała się partia narodowosocjalistyczna – od roku 1933 rządząca w Niemczech.

W naszej antologii uwzględniamy jedynie akty oficjalnego nauczania – w związku z czym brak tutaj niektórych wystąpień, które mimo swego nieoficjalnego charakteru zapisały się mocno w pamięci zbiorowej (jak wypowiedź Piusa XI do pielgrzymów belgijskich w roku 1938)¹, albo mimo poufności miały swój wpływ na działanie Kościoła (jak np. korespondencja Piusa XII z biskupami Niemiec w latach rządów hitlerowskich).

my, chrześcijanie, nie możemy mieć nic wspólnego. Nie, nie! Mówię wam, że jest niemożliwe dla chrześcijanina brać udział w antysemityzmie. To niedopuszczalne. Przez Chrystusa i w Chrystusie jesteśmy duchowym potomstwem Abrahama. Pod względem duchowym my wszyscy jesteśmy Semitami (tekst nieoficjalny został pierwotnie opublikowany w „La Libre Belgique” z 14.9.1938, a następnie przedrukowały go inne gazety).

aneks 5: kontekst doktry- nalny (2)

¹ W tej słynnej wypowiedzi z 6 września 1938 r. Papież, odnosząc się do jednej z modlitw Kanonu mszalnego, miał powiedzieć: *Zauważcie, że w katolickiej Mszy Abraham jest naszym patriarchą i praojcem. Antysemityzm jest nie do pogodzenia ze wzniosłą myślą, którą wyraża ten fakt. Jest to ruch godny ubolewania, z którym*

[Benedykt XV] Odpowiedź Sekretarza Stanu kard. Pietra Gasparriego na list Amerykańskiego Komitetu Żydowskiego

9 lutego 1916²

C 1

² Tekst angielski [w:]

„The New York Times”

z 17.4.1916. Opublikowano

także w „Civiltà Cattolica”

z 28.4.1916 (ss. 358n).

³ *correligionists*.

Najwyższy Pasterz przyjął z zainteresowaniem wiadomość o liście z 30 grudnia 1915 roku, w którym zechcieliście zwrócić się do niego w imieniu 3 000 000 żydowskich obywateli Stanów Zjednoczonych Ameryki, aby przedstawić mu w ogólności traktowanie, na jakie skarżą się Wasi współwyznawcy³ w różnych regionach, a równocześnie poprosiliście, aby użył powagi swej moralnej i duchowej władzy dla zakończenia tych cierpień przez akt owej ludzkiej wrażliwości, której Ojciec Święty jest tak serdecznie oddany.

Najwyższy Pasterz nie ma możliwości odnieść się szczegółowo do faktów przytoczonych w memorandum dołączonym do Waszego listu, lecz co do zasady, jako głowa Kościoła katolickiego – który, wierny swym Boskim naukom i swym najchwalebniejszym tradycjom, uważa wszystkich ludzi za braci i uczy ich, by kochali się wzajemnie – nie ustanie w podkreślaniu obowiązywania, wśród jednostek i narodów, zasad prawa naturalnego i w piętnowaniu każdego ich pogwałcenia. Prawo to⁴ powinno być przestrzegane i szanowane w odniesieniu do dzieci Izraela, tak jak wobec wszystkich ludzi – albowiem nie byłoby zgodne ze sprawiedliwością i z samą religią uchylanie⁵ go jedynie z racji różnicy wiary religijnej.

Ponadto, w swym ojcowskim sercu, zbolełym na widok obecnej okropnej wojny, Najwyższy Pasterz czuje dziś głębiej niż kiedykolwiek konieczność, aby wszyscy ludzie zdali sobie ponownie sprawę z tego, że są braćmi i że ich zbawienie zależy od powrotu do prawa miłości, którym jest prawo Ewangelii⁶. Pragnie również w tym celu zainteresować wszystkich tych, którzy – zwłaszcza ze względu na święte atrybuty ich pasterskich posług – są w stanie przynieść skuteczną pomoc dla tego ważnego rezultatu.

Tymczasem Jego Świątobliwość cieszy się z powodu jedności, która w sprawach cywilnych istnieje w Stanach Zjednoczonych Ameryki wśród wyznawców różnych wiar, a która przyczynia się tak potężnie do pokojowego dobrobytu Waszego wielkiego kraju. Prosi Boga, aby mógł w końcu nastać pełny pokój dla szczęścia tej

⁴ *This right*.

⁵ *derogate*.

⁶ *the law of the gospels*.

ludzkości, którego – jak zgodnie z prawdą mówicie – Ojciec Święty jest strażnikiem⁷.

[...]

**[Pius XI] Kongregacja Świętego Oficjum,
Dekret *Cum Supremae huius Sacrae***⁸

25 maja 1928⁹

⁷ „The New York Times”,
17.4.1916.

⁸ O rozwiązaniu
stowarzyszenia pod nazwą
„Amici Israel”.

⁹ AAS 20, ss. 103n.

[...]

Pod wpływem tej miłości [do Żydów] Stolica Apostolska chroniła tenże naród przed prześladowaniami oraz tak jak odrzuca¹⁰ wszelkie zawiści i niechęci między narodami, tak i w najwyższym stopniu potępia¹¹ nienawiść zwróconą przeciw narodowi niegdyś wybranemu przez Boga, czyli ową nienawiść, którą zwykło się dziś określać nazwą potoczną „antysemityzmu”¹² [...].

**[Pius XI] Kongregacja Świętego Oficjum,
Dekret *In generali consessu***¹³

9 lutego 1934¹⁴

C 2

¹⁰ *reprobat*.

¹¹ *damnat*

¹² AS 20, s. 104.

¹³ O potępieniu książki
Alfreda Rosenberga pod
tytułem *Der Mythos
des XX Jahrhunderts*.

¹⁴ AAS 26, s. 93.

Na ogólnym zebraniu Najwyższej Świętej Kongregacji Świętego Oficjum Przewielebni Kardynałowie postawieni do ochrony spraw wiary i obyczajów, po wysłuchaniu wniosku konsultorów, potępiłi oraz poleciłi wpisać do Indeksu Ksiąg Zakazanych książkę pod tytułem *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (Alfred Rosenberg).

Książka ta depcze oraz zupełnie odrzuca wszystkie dogmaty Kościoła katolickiego; głosi konieczność ustanowienia nowej religii, czyli Kościoła germańskiego, a jako zasadę ogłasza „że dzisiaj powstaje nowa wiara mityczna, wiara w mit krwi¹⁵; wiara, przez którą wierzy się, że przez krew można obronić także Boską naturę człowieka; wiarę popartą przez najczystsza naukę, która stwierdza, że krew nordycka przedstawia to misterium, przez które starożytne Sakramenty zostały zastąpione i pokonane”¹⁶.

[...]

C 3

¹⁵ *fidem mythicam
sanguinis*.

¹⁶ AAS 26, s. 93.

Pius XI, Encyklika *Mit brennender Sorge*¹⁷14 marca 1937¹⁸**C 4.1**

¹⁷ O sytuacji Kościoła katolickiego w Rzeszy niemieckiej. Wyd. pol.: „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej”, nr 4, 1937, ss. 141-170.

¹⁸ AAS 29, ss. 145-167.

¹⁹ AAS 29, s. 149.

[...]

Kto ponad skalę stawia wartości ziemskie: rasę albo naród, albo państwo, albo ustrój państwa, przedstawiciele władzy państwowej albo inne podstawowe wartości ludzkiej społeczności, które w porządku doczesnym zajmują istotne i czcigodne miejsce, i czyni z nich najwyższą normę wszelkich wartości, także religijnych, i oddaje się im bałwochwalczo, ten przewraca i fałszuje porządek rzeczy stworzony i ustanowiony przez Boga-Człowieka i daleki jest od prawdziwej wiary w Boga i od światopoglądu odpowiadającego takiej wierze¹⁹.

[...]

C 4.2

²⁰ Tamże.

Tylko płytkie umysły mogą popaść w ten błąd, by mówiąc o bogu narodowym, o religii narodowej. Tylko one mogą podjąć daremną próbę, by w granicach jednego tylko narodu, w ciasnocie krwi jednej rasy zamknąć Boga, Stwórcę wszechświata, Króla i Prawodawcę wszystkich narodów, wobec wielkości którego narody są jakoby krople u wiadra (Iz 40, 15)²⁰.

C 4.3

²¹ AAS 29, ss. 149n.

Biskupi Kościoła Chrystusowego ustanowieni w *prawach odnoszących się do Boga* (Hbr 5, 1) muszą czuwać, by nie zakorzeniły się wśród wiernych takie zgubne błędy, za którymi idą jeszcze zgubniejsze praktyki. Jest ich świętym obowiązkiem pasterskim uczynić wszystko, co możliwe, aby Przykazania Boskie były zachowywane jako obowiązująca podstawa życia prywatnego i publicznego, moralnie uporządkowanego, a prawa Majestatu Bożego, Imię i Słowo Boże nie były bezczeszczone (Tt 2, 5), aby unikały bluźnierstwa przeciwko Bogu – w słowie, w piśmie i w obrazach – na razie liczne jak piasek morski, aby przeciwko duchowi buntownicznemu tych, którzy przeczą istnieniu Boga, Nim gardzą i Go nienawidzą, nigdy nie osłabła modlitwa przebłagalna wiernych, nieustannie wznosząca się jak dym kadzielnicy ku Najwyższemu i powstrzymująca Jego karzącą rękę²¹.

[...]

[Pius XI] Święta Kongregacja do spraw Seminariów,
List okólny *In Nativitatis Domini*²²

13 kwietnia 1938²³

[...]

Ojciec Święty niepokoi się przede wszystkim tym, że dla usprawiedliwienia tak wielkiej niesprawiedliwości²⁴ ludzie pozbawieni wstydu posługują się przekręceniami oraz przewrotnymi naukami, podkolorowanymi przez fałszywego miana wiedzę naukową, że szeroko je rozpowszechniają oraz dążą do zepsucia umysłów i wykorzenienia prawdziwej religii²⁵.

W związku z tym Święta Kongregacja do spraw Studiów napomina katolickie uniwersytety i wydziały, aby dołożyły całego swego starania i wysiłku do obrony prawdy przed szerzącymi się błędami.

Przeto wykładowcy, zależnie od możliwości, niech starannie zaczerpną z biologii, historii, filozofii, apologetyki i dyscyplin prawnomo-ralnych oręż, aby skutecznie i zręcznie odrzucić następujące absurdalne twierdzenia²⁶:

1. Ludzkie rasy na mocy swego charakteru, wrodzonego i niezmiennego, do tego stopnia różnią się między sobą, iż najniższa z nich jest odleglejsza od najwyższej rasy ludzkiej niż od najwyższego gatunku zwierząt.
2. Żywotność rasy i czystość krwi powinna być pod każdym względem zachowywana i promowana; zatem cokolwiek prowadzi do tego celu, jest tym samym uczciwe i dozwolone.
3. Z krwi, w której zawiera się charakter rasy, wynikają jak z najpotężniejszego źródła wszystkie jakości intelektualne i moralne człowieka.
4. Głównym celem wychowania jest uprawa charakteru rasy oraz rozpalanie umysłu gorącą miłością własnej rasy jako najwyższego dobra.
5. Religia podlega prawu rasy i powinna być do niego dostosowana²⁷.

[...]

²⁶ perabsurda [...] dogmata. ²⁷ Actes et documents [...], s. 531.

C 5.1

C 5.2

²² Do rektorów i dziekanów uniwersytetów i wydziałów katolickich; podpisany:

ks. Ernesto Ruffini,
sekretarz Kongregacji.

Sygnatura: 356.38.

²³ Włoska wersja tego

listu została opublikowana w „Civiltà Cattolica” (1938, II, ss. 83n).

Tłumaczymy z oryginału łacińskiego podanego [w:] *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale*, t. 6, Watykan 1972, ss. 530n.

²⁴ List nawiązuje do przemówienia Piusa XI z 24.12.1937, w którym m.in. rozwijał tezę, że w Niemczech ma miejsce prześladowanie religijne.

²⁵ Actes et documents [...], s. 531.

Pius XI, Alokucja do członków Kolegium Propaganda Fide

28 lipca 1938

C 6

Katolicki znaczy powszechny, nie rasistowski i nie nacjonalistyczny w znaczeniu separatystycznym, jakie niosą w sobie te dwa wyrażenia [...]. Nie chcemy wprowadzać żadnego podziału do rodziny ludzkiej [...]. Wyrażenie „rodzaj ludzki” nie oznacza niczego innego, jak ludzką rasę. Trzeba powiedzieć, że ludzie tworzą przede wszystkim jeden wielki gatunek, jedną wielką rodzinę żyjących [...]. Istnieje tylko jedna, ludzka, powszechna rasa „katolicka” [...], i dopiero w niej występują wielorakie różnicowania [...]. Taka jest odpowiedź Kościoła²⁸.

²⁸ „L'Osservatore Romano”, 30 lipca 1938.

²⁹ Wyd. pol.: *Pius XII i II wojna światowa*, wyd. Veritas, Londyn 1947.

³⁰ AAS 31, ss. 413-453.

Pius XII, Encyklika *Summi pontificatus*²⁹20 października 1939³⁰

C 7.1

Spośród licznych i różnorodnych błędów, które niby z zatrutego źródła wypływają ze zlekceważenia i pomniejszenia wagi przykazań religijnych i norm moralności i prawości, przedkładamy Wam, czcigodni Bracia, do szczególnie uważnego zbadania dwa główne, które prawie uniemożliwiają zrównoważone i pokojowe współżycie między narodami lub czynią je chwiejnym i niepewnym³¹.

³¹ AAS 31, s. 426.

C 7.2

Pierwszy błąd, przynoszący dziś wielkie i powszechne szkody, polega na zapomnieniu o istnieniu więzów wzajemnej solidarności i miłości między ludźmi, na które, jako na konieczność, wskazuje wspólne pochodzenie³² wszystkich i równość³³ duchowej natury, jednakowej u wszystkich, niezależnie od przynależności narodowej, i które są nakazane faktem ofiary złożonej na ołtarzu Krzyża Ojcu Przedwiecznemu przez Chrystusa Pana dla odkupienia skazanej grzechem ludzkości³⁴.

³² *communis origo*.

³³ *aequalitas*.

³⁴ AAS 31, s. 426.

C 7.3

Już pierwsze strony Pisma Świętego podają z właściwą sobie wzniosłą prostotą, że Bóg – Stwórca, jako szczyt swojego dzieła, uczynił człowieka na obraz i podobieństwo swoje [23]. To samo

[23] Por. Rdz 1, 26-27.

Pismo podaje również, że Bóg obdarzył człowieka nadprzyrodzonymi darami i przymiotami i przeznaczył go do wiecznego szczęścia, którego istoty wypowiedzieć ludzkim językiem nie można. Oprócz tego Biblia podaje, że wszyscy ludzie wywodzą się od małżeństwa pierwszego mężczyzny z pierwszą niewiastą, a następnie żywo i jasno opisuje ich dalszy podział na różne szczepy³⁵ i odrębne narody rozproszone po całym świecie. Wreszcie podaje, że chociaż w sposób ubolewania godny odstąpili od swego Stworzyciela, Bóg nie zaprzestał odnosić się do nich po ojcowsku jako do tych, których w przyszłości zamierzył w swym miłosierdziu złączyć z sobą ponownie zawartym przymierzem przyjaźni [24].

³⁵ *tribubus*.

W końcu Apostoł Narodów, ów propagator prawdy, że ludzkość stanowi jedną, po bratersku zespoloną rodzinę, tak mówił do narodu greckiego: *On z jednego [człowieka] wyprowadził cały rodzaj ludzki, aby zamieszkiwał całą powierzchnię ziemi. Określił właściwe czasy i granice ich zamieszkania, aby szukali Boga* [25]. Cudowne ujęcie, pozwalające nam widzieć cały rodzaj ludzki jako jeden jednością wspólnego pochodzenia od Boga: *Jeden jest Bóg i Ojciec wszystkich, który [jest i działa] ponad wszystkim, przez wszystkich i we wszystkich* [26], jako jeden jednością natury, która w każdym człowieku składa się z organizmu cielesnego i z duchowej i nieśmiertelnej duszy; jako jeden jednością ziemskiego celu i wspólnotą zadań życiowych; jako jeden tożsamością miejsca zamieszkania, a więc ziemi, z której zasobów wszyscy mają naturalne prawo korzystać dla utrzymania i rozwoju swego życia; wreszcie jako jeden ze względu na nadprzyrodzony cel, samego Boga, ku któremu wszyscy winni zdążać, oraz ze względu na środki osiągnięcia tego celu.

Tenże Apostoł Narodów podkreśla dalej jedność ludzkiej rodziny, wskazując na stosunek pokrewieństwa łączący nas z odwiecznym obrazem niewidzialnego Boga, z Synem Bożym, w którym *zostało wszystko stworzone* [27].

Dowodzi on również tej jedności z faktu Odkupienia, którego Chrystus dokonał dla wszystkich, przywracając im przez swą bolesną Mękę pierwotną, później zerwaną, przyjaźń z Bogiem, stając się pośrednikiem między Ojcem Niebieskim a ludźmi:

Albowiem jeden jest Bóg, jeden też pośrednik między Bogiem a ludźmi, człowiek, Chrystus Jezus [28].

[24] Por. Rdz 12, 3.

[25] Dz 17, 26-27.

[26] Ef 4, 6.

[27] Kol 1, 16.

[28] 1 Tm 2, 5.

Aby zaś tę przyjaźń między Bogiem i ludzkim rodzajem bardziej jeszcze zacieśnić i wzmocnić, tenże Pośrednik powszechnego zbawienia i pokoju, tuż przed dokonaniem najwyższej ofiary z siebie samego, raczył najświętszymi swymi ustami wypowiedzieć w świętej ciszy Wieczernika słowa, które odtąd idąc przez wieki, potężne w treści, rozbudzają w duszach zimnych i rozdartych zawziętą chęć do dokonywania bohaterskich czynów miłości: *To jest moje przykazanie, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiowałem [29]*³⁶.

³⁶ AAS 31, ss. 426-428.

[29] J 15, 12.

C 7.4

Powyższe nadprzyrodzone prawdy stanowią najgłębszy fundament i najściślejsze spoiwo jedności wszystkich, umacniane miłością Boga i Boskiego Odkupiciela, od którego wszyscy otrzymują zbawienie aż *dojdziemy wszyscy razem do jedności wiary i pełnego poznania Syna Bożego, do człowieka doskonałego, do miary wielkości według Pełni Chrystusa [30]*³⁷.

[...]

[30] Ef 4, 12-13.

³⁸ W Wigilię Bożego Narodzenia.

Pius XII, Orędzie radiowe *Con sempre nova*³⁸

24 grudnia 1942

[...]

C 8.1

Ustrój prawny ma również wzniosłe i trudne zadanie zapewnienia harmonijnych relacji tak między jednostkami, jak między społeczeństwami, jak i wewnątrz nich. Tak dzieje się, jeśli prawodawcy powstrzymują się od pójścia za groźnymi teoriami i praktykami

niesprzyjającymi wspólnocie i jej spójności, a pochodzącymi z rozpowszechnienia kilku błędnych postulatów. Należy do nich zaliczyć pozytywizm prawny, który przypisuje fałszywy majestat przejawom prawa czysto ludzkiego i otwiera drogę do śmiercionośnego rozdziału prawa i moralności. Zaliczamy tu również koncepcję, zgodnie z którą przyznaje się poszczególnym narodom lub rasom albo klasom instynkt prawny jako ostateczny imperatyw i nieodwołalną normę³⁹ [...].

³⁹ AAS 35, s. 14.

Ludzkość jest winna ten ślub⁴⁰ setkom tysięcy osób, które bez jakiegokolwiek własnej winy, czasami jedynie z racji narodowości lub rasy, zostały przeznaczone na śmierć lub na stopniowe wyniszczenie⁴¹.
[...]

C 8.2

Pius XII, Alokucja *La vostra presenza*⁴²

29 listopada 1945

Wasza obecność, Panowie, wydaje mi się wymownym odbiciem transformacji psychologicznej i nowych kierunków, które w trakcie konfliktu wojennego dojrzały w świecie.

Pod wpływem błędnych i nietolerancyjnych doktryn, stojących w opozycji do ducha szlachetnie ludzkiego i prawdziwie chrześcijańskiego, zostały otwarte między narodami i rasami otchłanie niezgody, nienawiści i rozszalałych prześladowań, które pochłonięły niezliczone niewinne ofiary, nawet wśród tych, którzy nie brali żadnego czynnego udziału w działaniach wojennych.

Stolica Apostolska – wierna wiecznej zasadzie, której promieniem jest prawo zapisane przez Boga w sercu każdego człowieka, które rozbrzmiało w objawieniu Boskim na Synaju i znalazło swą doskonałość w Kazaniu na Górze – nie pozostawiła także w krytycznych chwilach wątpliwości, że jej maksymy i działalność zewnętrzna nie dopuszczają, nie mogą dopuścić żadnej z tych koncepcji, które w historii cywilizacji zostaną określone jako najbardziej opłakane i niegodne wynalazki ludzkich myśli i uczuć⁴³.

Przez swe odwiedziny chcieliście dać bezpośrednie świadectwo wdzięczności mężczyźni i kobiet, którzy w czasach dla nich tak bolesnych, gdy ich życie było bezpośrednio zagrożone,

C 9

⁴⁰ W jednym z wcześniejszych akapitów tego orędzia Papież mówi o uroczystym ślubie, na mocy którego wszyscy ludzie uczciwi mają dołożyć wszelkich starań, aby we wszystkich narodach i państwach ziemi doszło do powrotu życia społecznego do prawa Bożego.

⁴¹ AAS 35, s. 23.

⁴² Słowa wypowiedziane wobec uciekinierów hebrajskich, którzy po cierpieniach wojny wracają z niewoli.

⁴³ AAS 37, s. 317.

⁴⁴ *e i suoi veri seguaci.*

⁴⁵ AAS 37, ss. 317n.

⁴⁶ AAS 37, s. 318.

⁴⁷ AAS 37, s. 318.

⁴⁸ Do przewodniczącego i innych członków zarządu Amerykańskiej Rady Hebrajskiej, którzy odwiedzili Ojca Świętego z powodu pogrzebu i dla wyrażenia uszanowania.

⁴⁹ AAS 56, ss. 571n.

doświadczyli, iż Kościół katolicki i jego prawdziwi członkowie⁴⁴ potrafili praktykować miłość poza wąskimi i arbitralnymi ograniczeniami wytworzonymi przez ludzki egoizm i rasistowskie namiętności⁴⁵.

Bez wątpienia w świecie, który dopiero z wolna mierzy się z licznymi przeszkodami, a musi stawić czoła i rozwiązać liczne problemy będące bolesnymi pozostałościami wojny, Kościół świadomy swej misji religijnej nie może nie zachowywać mądrej rezerwy wobec poszczególnych zagadnień, o ile mają one charakter czysto polityczny i ziemski. Nie przeszkadza to jednak temu, aby głosząc wielkie zasady prawdziwego człowieczeństwa i braterstwa, tworzył podstawy i bezpieczne założenia dla rozwiązywania podobnych kwestii zgodnie ze sprawiedliwością i prawością⁴⁶.

W swych osobach doświadczyliście szkód i ukąszeń nienawiści; jednak pośrodku Waszych udręk doświadczyliście równocześnie dobrodziejstwa i delikatnej miłości – i to takiej miłości, która nie żywi się motywami ziemskimi, lecz głęboką wiarą w Ojca Niebieskiego, którego słońce oświeca każdego, jakiegokolwiek języka czy rasy, i którego łaska jest otwarta dla każdego, kto szuka Pana w duchu i prawdzie.

Nad Wami, którzy zechcieliście wyrazić z całą otwartością Waszą wdzięczność, wzywamy światła i ochrony Najwyższego, gdyż jest On Ojcem miłosierdzia i Bogiem wszelkiej pociechy, najgłębszym źródłem zbawienia i mocy, nie tylko dla poszczególnych ludzi, lecz i dla narodów i państw⁴⁷.

Paweł VI, Alokucja *We thank you*⁴⁸

30 maja 1964⁴⁹

[...]

Słowo „Żyd” wywołuje tak naprawdę szereg zagadnień, którym przyglądamy się ze spokojną uwagą:

Po pierwsze, kwestia rasowa⁵⁰ – i w tym względzie powtarzamy serdeczne życzenie, wyrażane przy wielu okazjach przez naszych czcigodnych Poprzedników: aby ta kwestia nie była nigdy dla Was lub dla jakiejś innej grupy etnicznej powodem doznawania jakiegoś pogorszenia⁵¹ w Waszych ludzkich prawach, których uznania nie może uniknąć żadna cywilizacja godna tej nazwy⁵².

C 10.1

⁵⁰ *racial question.*

⁵¹ *diminution.*

⁵² AAS 56, s. 572.

Po drugie, kwestia polityczna – w której nie do nas należy wypowiedzanie się, zwłaszcza w obecnym czasie; jednak zawsze pragniemy i przepowiadamy, że kwestia ta znajdzie sprawiedliwe i pokojowe rozwiązania, zarówno dla populacji⁵³, które już przeszły przez tak wiele prób i cierpień, jak i ze względu na to, co może tam być przedmiotem zainteresowania Kościoła katolickiego i innych Kościołów chrześcijańskich, a co nie może być zlekceważone⁵⁴.

[...]

C 10.2

⁵³ *populations.*

⁵⁴ AAS 56, s. 572.